

llengües (p. 291-325), prou extens com era fàcil de deduir de l'enorme èxit i difusió de l'*Espill*. Un tercer apèndix («Làmines») recull les portades de les diferents edicions de l'obra, procedents de biblioteques de tot Europa, perfectament detallades. I el darrer apèndix, número quatre, fa un interessantíssim recorregut pel conjunt de sistemes al·legòrics que integren el contingut del text, diríem que molt necessari per a la seva comprensió.

Una extensa bibliografia, un glossari i un índex d'autors i obres clouen el volum, una fita aconseguida, molt important per fixar l'abast de la literatura catalana moderna, i amb la qual August Bover i Font culmina amb excel·lència l'empresa de tota una vida.

SANTANACH SUÑOL, Joan: *Per abastar una estrella. Verdaguer i el «Cant de Gentil»*, Barcelona: Fragmenta, 2024.

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

De fa uns anys Joan Santanach ens ha anat oferint un conjunt d'articles publicats en prestigioses revistes de l'àmbit filològic i cultural (*Els Marges*, *Caplletra*, *Ausa*, *Estudis Romànics*, *Llengua & Literatura*) que prefiguren el que ha de ser la seva edició crítica del poema *Canigó*, l'obra mestra de Jacint Verdaguer, per a Verdaguer Edicions. *Per abastar una estrella*, amb el subtítol aclaridor de *Verdaguer i el «Cant de Gentil»*, en segueix el camí. Es tracta d'un treball que ressegueix minuciosament el procés de creació de la coneguda composició —trenta-sis versos dividits en sextets que combinen octosíl·labs i tetrasíl·labs— que va acabar formant part del cant VII de *Canigó*, i que esdevé, des del punt de vista literari, el moment culminant del poema.

Per tal de contextualitzar degudament el que anirem llegint, Santanach ens exposa, d'antuvi, el procés de construcció de *Canigó*. Verdaguer va donar a llegir, per primera vegada, passatges del poema el juny de 1883 a Banyuls de la Marenda en una trobada entre escriptors de les dues bandes de la frontera que separa les terres catalanes. Hi va presentar «Lo Rosselló» i «Passatge d'Anníbal», que formaran part dels cants VI i VII, respectivament. Dos anys i mig després, el desembre de 1885, tot i que el peu d'impremta és de 1886, *Canigó* va ser publicat. Com és sabut el poema vincula els orígens de Catalunya, com a país, amb la religió cristiana: «el referent de la societat sorgida de la “reconquesta”, en què territori i cristianisme haurien format un binomi harmònic, un cop expulsats els elements pagans interns i neutralitzar el perill musulmà, s'erigeix en model, en punt de referència» (p. 27). Santanach també ens ofereix una lectura minuciosa, estrofa per estrofa, de la versió definitiva del «Cant de Gentil», que no va ser modificada

en les edicions successives de 1889 i de 1901, i que posa èmfasi en els referents romàntics de què beu Verdaguer per a crear-la.

El «Cant de Gentil» no va formar part de la primera còpia completa de *Canigó*, el manuscrit 375/2, dipositat a la Biblioteca de Catalunya. Sí que Verdaguer el va incloure a la segona còpia completa, el manuscrit 375/1, però en una versió incipient i, òbviament, a la tercera i definitiva, el manuscrit 375/4. Quant a «Cant de Gentil», Verdaguer en va dur a terme diverses redaccions, conservades en vint-i-dos autògrafs en què va assajar formes mètriques diferents i variacions sobre el contingut de la peça. Com bé s'evidencia al llarg del llibre, el «Cant de Gentil» no va ser una composició fàcil. En la seva proposta per a reconstruir-ne la gènesi, Santanach n'estableix cinc redaccions amb variants i classifica els esborranys segons el tipus d'estrofa de què va dotar-los el poeta. Un repàs sumari del contingut de les cinc versions del cant permetrà adonar-nos millor de les aportacions que es despleguen al llarg dels capítols III, IV i V de *Per abastar una estrella*.

La primera redacció segueix els patrons d'una cançó popular en què Gentil recorda la trobada inicial amb Griselda i expressa el seu enamorament; el jove cavaller respon, d'aquesta manera, a la petició de les fades que li demanen que parli de l'amor. Verdaguer enllaça, segons Santanach, amb el tòpic de la descripció de la dama adormida que és observada pel seu enamorat i que té referents en la literatura espanyola (Garcilaso de la Vega, Góngora, Bécquer) i en la catalana (Víctor Balaguer). Les redaccions segona i tercera assenyalen una evolució important, ja que el text resultant no es focalitza en la descripció de l'enamorada sinó en el conflicte de Gentil, escindit entre el compliment dels seus deures com a cavaller i el desig d'assolir l'amor que el corprèn. A la segona, escrita en quaternes, Gentil segueix una lluernia cap a la muntanya i mostra un moviment d'elevació («He pujat al Canigó / per abastar una estrella», vers d'on pren títol el llibre); a la tercera, redactada en romanç, s'hi expliciten les acusacions de covardia i traïdoria amb què la mare i la pàtria acusen el jove cavaller. Mentre que les tres primeres redaccions van ser concebudes la segona meitat de 1884 o la primera de 1885, les dues darreres, la quarta i la cinquena, van ser escrites, de manera successiva, durant la tardor de 1885. Verdaguer hi aprofita alguna de les troballes de les versions anteriors (el moviment ascendent) i en desestima d'altres (els retrets de la mare i de la pàtria) alhora que posa el focus d'atenció en la insatisfacció de Gentil per no poder assolir els seus desitjos. La quarta redacció està formada per cinc estrofes de versos decasíl·labs i hexasíl·labs. La cinquena i darrera, altrament, mostra un canvi significatiu des del punt de vista del contingut: la insatisfacció que domina Gentil no prové de l'amor humà sinó d'un desig insaciable de coneixement. Verdaguer, a més, hi assaja uns versos més breus, octosíl·labs i tetrasíl·labs, que són els que romandran a l'hora de portar el poema a la impremta.

Aquest breu repàs, de tota manera, no fa justícia a la ingent tasca realitzada per Santanach. I és que no només s'ha limitat a comentar i editar les cinc redaccions al·ludides, amb una acurada normativització ortogràfica que respecta els trets essencials de la llengua verdagueriana, sinó que en transcriu també les nombroses

variants, que serveixen per adonar-nos dels constants dubtes del poeta a l'hora de donar veu a Gentil. I, talment la cirereta del pastís, ens ofereix l'aparat crític de les diverses redaccions, no sempre fàcil de resoldre, amb les lliçons bandejades, cosa que li permet justificar els textos editats. Sobre aquesta qüestió, cal fer esment de la generositat amb què l'editorial Fragmenta ha incorporat al text la reproducció fotogràfica dels autògrafs verdaguerians emprats en l'edició, amb una lletra que no sempre és fàcil de desxifrar.

No voldríem acabar aquesta ressenya sense posar de relleu l'avenç que representa per als estudis verdaguerians aquest llibre de Santanach. El discurs descriptiu i interpretatiu permet al lector, tant l'interessat en la figura del poeta de Folgueroles com l'especialista en crítica textual, endinsar-se en l'atzarosa composició, no només del «Cant de Gentil», sinó també de *Canigó* i, al mateix temps, conèixer la manera com Verdaguer acarava el treball poètic. Tot plegat, ens fa desitjar que ben aviat pugui veure la llum la tan necessària edició crítica del magne poema èpic verdaguerià que prepara Santanach, sens dubte una de les peces cabdals de la nostra literatura.

GAZIEL: *Pláticas literarias*, Francisco Fuster (ed.), Madrid: Fundación Santander, 2024.

MANUEL LLANAS

Universitat de Vic

mllanas@uvic.cat

El 17 de maig de 1951 Gaziell escrivia a Agustí Duran i Sanpere que havia decidit inventariar i classificar la seva obra periodística fins a 1936, «bé sia per triar-la amb calma i extreure'n material per a tres o quatre volums de política, crítica literària, etc., o bé per deixar-la tan sols arrenglerada i assequible als ulls d'algun possible furetejador futur del periodisme català anterior a la mort de Gaziell».¹ Aquest propòsit el va dur a elaborar, a partir d'aleshores, diferents llistats i un parell de compilacions mecanoscrites, que al capdavant no va publicar. Tampoc no es va publicar el volum amb articles seus que, un cop mort, havia projectat l'editorial Selecta per acompanyar el de l'*Obra catalana completa* (1970). Després d'aquests intents fallits, va caldre esperar una trentena d'anys perquè la producció

1. Gaziell. *Obra catalana completa*. Barcelona: Selecta, 1970, p. 1.724. Durant la seva trajectòria periodística Gaziell havia reunit en llibre, d'una banda, una àmplia selecció, en cinc volums, de les cròniques de la Guerra Gran, publicades entre 1915 i 1918 (*Diario de un estudiante en París*, *Narraciones de tierras heroicas*, *En las líneas de fuego*, *De París a Monastir* i *El año de Verdún*); i, de l'altra, les publicades sobre la posterior Conferència de Gènova, de 1922 (*El ensueño de Europa*).